

Seydağa Əliməmməd oğlu Ağazadə
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
agazadeseydaga@gmail.com

LƏNKƏRAN-ASTARA İQTİSADI RAYONUNDA KƏND TƏSƏRRÜFATI SAHƏLƏRİNİN ƏLAQƏLİ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: iqlim, torpaq örtüyü, kənd təsərrüfatı, çayçılıq, çəltikçilik, sitrus meyvəçiliyi, dövlət proqramları, ÜDM, Lapatnikov indeksi, iqtisadi inkişaf indeksi

Aspects of agricultural development in the Lankaran-Astara economic region Summary

The article analyzes the development, current condition and main directions of its optimization of agricultural crops planted in accordance with the climatic conditions in the territory of the economic region. State programs indicate the measures taken in this area. The implementation of the adopted state programs on the development of citrus fruits, tea and rice production and the dynamics of development in this area are shown. The current state of the agricultural complex was analyzed on the basis of available statistics. The development index of the economic region and its administrative districts is given.

Key words: climate, land cover, agriculture, tea, paddy, citrus, government programs, GDP, Lapatnikov index, economic development index

Giriş

Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu 6 inzibati rayondan – Astara, Cəlilabad, Lerik, Lənkəran, Masallı və Yardımlı inzibati rayonlarından ibarətdir. İqtisadi rayonunun ərazisi 6,070 min km²-dir (respublika ərazisinin 7,0%). Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu cənubdan və qərbdən İran, şərqdən Xəzər dənizi, şimaldan və şimal-şərqdən Kür iqtisadi rayonu ilə həmsərhəddir. Azərbaycanı İranla əlaqələndirən magistral şosse və dəmir yollarının ərazidən keçməsi, həmçinin, şərqdən Xəzər dənizi, qərbdən və cənubdan İranla həmsərhəd olması Lənkəran iqtisadi rayonunun coğrafi mövqeyinin çox əlverişli və Azərbaycan dövləti üçün vacib olmasına şərait yaradır.

Rütubətli subtropik zonada yerləşən Lənkəran iqtisadi rayonu təbii şəraitinə və müxtəlif relyef formalarına görə respublikanın digər iqtisadi rayonlarından fərqlənir. Ərazi Lənkəran ovalığı və Talış dağlarından ibarət iki hissəyə ayrılaraq şərqdən qərbə doğru yüksəlir. Hündürlük fərqi Xəzər dənizi sahillərində -27 m-dən Talış dağlarının Gömürgöy zirvəsində 2493 metrədək dəyişir. Lənkəran ovalığı şimaldan cənuba 70 km uzanaraq, şimaldan Viləşçay, cənubdan Astara çayı ilə sərhədlənir. Ovalığın eni isə 10 km olaraq Talış dağlarının ətəyi və Xəzər dənizi sahili boyu uzanır. Rayonun dağlıq hissəsi paralel olaraq uzanan Talış, Pestəsər və Burovar silsilələrindən ibarətdir. Ən yüksək və dənizdən daha çox uzaq yerləşən Talış dağları şimal-qərbdən cənub-şərqə 100 km-ə yaxın Azərbaycan-İran sərhəddi boyu uzanır. Qərb hissəsində yerləşən Talış dağları və Lənkəran ovalığının Xəzər dənizinə yaxınlığı Lənkəran iqtisadi rayonunda iqlim müxtəlifliyini təmin edir. Ərazi təxminən, 500 m hündürlüyə qədər nəm subtropik iqlimlə səciyyələnir. Fəal temperaturların cəmi 3500-4500°C, şaxtasız günlərin müddəti 225-290 gün arasında dəyişir. Yay isti və əsasən quru keçir. İyul ayının orta temperaturu 24-26°C, mütləq maksimumları isə 33-35°C təşkil edir. Qış çox mülayim keçir. Yanvar ayının orta temperaturu 2-4°C isti, mütləq minimumların orta kəmiyyəti 5-11°C şaxta təşkil edir. Qarlı günlərin sayı 10-30 gün arasındadır. Ən çox yağıntı (1200-1300 mm) Lənkəran və Astara ərazisinə düşür. Yağıntının miqdarı 500 mm-dən yuxarı olan ərazilərdə subtropik iqlimin əlamətləri tədricən itir və yuxarı qalxdıqca yağıntı 400-600 mm-dək azalır və quru yay ilə mülayim-isti iqlim hökm sürür. Dağlıq ərazilərdə yay nisbətən sərin keçir, iyul ayının orta temperaturu 19-20°C, şaxtasız günlərin sayı isə 210-225 gün təşkil edir. Dağlıq ərazilər davamlı qar örtüyü ilə səciyyələnir və qarlı günlərin sayı 30-60 gün arasında dəyişir. Ümumən, regionunda havanın orta illik temperaturu 14 C-dir. (1) Bu iqlim şəraitində iqtisadi rayon ərazisində kənd təsərrüfatı əsasən fərfəş tərəvəzçilik, kartofçuluq, üzümçülük, taxılçılıq üstünlük təşkil edir. İqtisadi rayon mühüm sitrus meyvəçiliyi rayonudur. (2)

Lənkəran iqtisadi rayonunun torpaq örtüyü müxtəlifdir. Lənkəran ovalığında qleyli-küli-sarı, düzənlik-dağətəyi zonada meşə, Talış dağlarında sarı, qəhvəyi dağ-meşə çimli və dağ çəmən torpaqları yayılmışdır.

Qəhvəyi dağ-meşə torpaqları quru və mülayim isti iqlim (yağıntıların ümumi miqdarı 400 mm, orta illik temperatur 12°C) şəraitində formalaşır. Bu torpaqların bir hissəsi əkinçilikdə də istifadə olunur. Qəhvəyi dağ-meşə torpaqları münbitliyi ilə səciyyələnir və bu torpaqlarda üzüm, bağ və taxıl bitkiləri əkilir.

Respublika ərazisində sarı torpaqlar Lənkəran iqtisadi rayonun dağətəyi və ovalıq ərazilərində yayılmışdır. Bu torpaqlar 157,1 min ha və ya bütün torpaqların 1,8%-ni tutur. Sarı torpaqlar orta illik temperaturu 14C və illik yağıntılarının miqdarı 1300-1900 mm olan rütubətli subtropik iqlimin Aralıq dənizi tipi şəraitində formalaşır. Yağıntıların böyük miqdarı payız və qış fəsilələrində düşür. Sarı torpaqların böyük hissəsi çay plantasiyaları altında yerləşmişdir. Bu torpaqların iki növü-dağ sarı və sarı podzollu səciyyəvidir. Dağ sarı torpaqlarında humusun miqdarı 6-8%-dir. Düzən sahələrdə humusun qalınlığı 5%-dir. İqtisadi rayonda sarı-podzollu torpaqlar çay bitkisinin inkişafı üçün əlverişli göstəricilərə malikdir. Bu torpaqlar çay və digər subtropik bitkiləri yetişdirməyə imkan verir. Sarı-podzollu gleyli torpaqları dağətəyi düzənliklərə və qədim terraslarda olub izafi nəmlik və ya qrunt sularının səthə yaxın olduğu şəraitdə formalaşır. Bu torpaqlar çay, qismən işə düyü və tərəvəz bitkiləri yetişdirilməsi üçün istifadə olunur. (1) Ümumən 21 min hektara yaxın ərazinin təbii iqlim şəraiti, torpaqlarının mövcud vəziyyəti çay bitkisinin becərilməsinə imkan verir. Bu torpaqların da əsas hissəsi Lənkəran iqtisadi rayonunun payına düşür. Buna baxmayaraq 1990-cı illərdən etibarən ölkədə çay sahələri və istehsalı tədricən azalmağa başlamış və 2010-cu ildə çay plantasiyalarının sahəsi 587 hektara, məhsul istehsalı 545 tona düşmüşdür. Çayçılıq təsərrüfatını inkişaf etdirmək üçün 2016-cı ildən başlayaraq bir sıra tədbirlər görülmüşdür. Beləliklə 2017-ci ildə çay plantasiyalarının sahəsi 2010-cu illə müqayisədə 2 dəfə artaraq 1114,3 hektara, məhsul istehsalı isə 42,2 faiz artaraq 775,2 tona çatmışdır. (3) 2019-cu ildə çay əkinlərin sahəsi 1.1 ha, bar verən bağların sahəsi 0.6 min ha olmuşdur. Ümumi yığılan məhsul 0.93 min ton, məhsuldarlıq 14.7 sentner olmuşdur. (4) Eyni zamanda "Azərbaycan Respublikasında sitrus meyvələri, çay və çəltik istehsalının inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 12 sentyabr tarixli 3227 nömrəli Sərəncamına uyğun olaraq, ölkəmizdə çəltikçiliyin inkişafına dövlət dəstəyinin daha da gücləndirilməsi, bu sahənin potensial imkanlarından səmərəli istifadə edilməsi, çəltik istehsalına marağın artırılması məqsədi ilə "Azərbaycan Respublikasında çəltikçiliyin inkişafına dair 2018-2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı" hazırlanmışdır. (5) Hazırda Azərbaycanda çəltik əkinçiliyi əsasən Lənkəran və Aran iqtisadi rayonlarında aparılır. Ölkə ərazisində 2017-ci ildə çəltiyin əkin sahəsi əvvəlki illə müqayisədə 2 dəfədən çox artaraq 5,1 min hektara çatdırılmış, ölkə üzrə 15,9 min ton məhsul toplanmış və orta məhsuldarlıq 31,1 s/ha olmuşdur. Lənkəran iqtisadi rayonunda 1307 ha əkilmiş 5300 ton məhsul götürülmüşdür. Ölkədə illik tələbat 40 min tondan yuxarı olduğu üçün daxili tələbat idxal hesabına təmin olunur. Bu baxımdan Dövlət Proqramının çəltikçiliyin inkişafı istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin daha da gücləndirilməsinə və bu sahənin inkişafına mühüm təkan verəcəyi gözlənilir. (5)

Dövlət proqramları qəbul edilməsi ilə digər kənd təsərrüfatı sahələrində olduğu kimi sitrus meyvəçiliyinin inkişafı üçün əlverişli mühit yaratmışdır. Azərbaycan Respublikasında sitrus meyvəçiliyinin inkişafına dair 2018–2025-ci illər üçün DÖVLƏT PROQRAMI qəbul edilmişdir. 2017-ci ildə ölkədə sitrus bağlarının ümumi sahəsi 2010-cu illə müqayisədə 1,9 dəfə artaraq 3191,2 hektar təşkil etmiş, məhsul istehsalı isə 2,2 dəfə artaraq 42,8 min tona çatdırılmışdır. (6) Hazırda 5000 ha. meyvə bağı mövcuddur. 2025 –ci ilə qədər məhsuldarlıq 100 min ton proqnozlaşdırılır. (7) Sitrus meyvələrindən limonun istehsalının 98%-ni Lənkəran iqtisadi rayonun payına düşür. Limonun məhsuldarlığının rentabellik səviyyəsi 97% təşkil edir. (8) 2019-cu ildə limonun məhsuldarlığı 111.5 s/ha olmuşdur. (4)

2003 və 2014 –cu illərlə Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunun ümum daxili məhsulu nun strukturuna nəzər saldıqda 2003-cü ildə sənaye 4,3%, kənd təsərrüfatı 61.3% 2014-ci ildə sənaye 5.4%, və kənd təsərrüfatı 42.3% olmuşdur. Burdan görünür ki, kənd təsərrüfatı hələdə iqtisadi rayonda mövqeyini itirməyib və aqrar rayon olaraq qalır (1). Regional səviyyədə regionun iqtisadi siyasətinin səmərəlilik səviyyəsini regionun iqtisadi inkişaf indeksi ilə müəyyənləşdirilir. İqtisadi rayon və ona daxil inzibati rayonların inkişaf indeksi cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1

Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunun iqtisadi inkişaf indeksi (4)

Region	Sahəsi, min km ²	əhalisi, min nəfər	ÜDM, mln manat	I _L
Astara	0.62	109	160.8	1.95
Lənkəran	1.54	230.2	349.4	1.85
Lerik	1.08	85.8	81.3	0.84
Yardımlı	0.67	68	66.8	0.98
Masallı	0.72	227.7	287.6	2.24
Cəlilabad	1.44	225.3	357.6	1.98
Lənkəran iqtisadi rayonu	6,070	946.7	1303.47	1.71

Qeyd: Cədvəl Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

Lənkəran iqtisadi rayonunda bu göstərici 1 dən yuxarı olduğu üçün iqtisadi inkişaf səviyyəsinin regional siyasətə və ixtisaslaşmaya eyni zamanda ordakı potensialın perspektivlik baxımından yüksək olduğunu sübut edir. Amma Lerik və Yardımlı inzibati rayonlarında bu göstəriciyə görə regionun digər inzibati rayonlarından geri qalır. Buna görə də inzibati rayonunun perspektiv inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilməlidir.

Nəticə

Rütubətli subtropik zonada yerləşən Lənkəran iqtisadi rayonu təbii şəraitinə və müxtəlif relyef formalarına görə respublikanın digər iqtisadi rayonlarından fərqlənir. Fəal temperaturların cəmi 3500-4500°C, Bu iqlim şəraitində iqtisadi rayon ərazisində kənd təsərrüfatı əsasən fərfəş tərəvəzçilik, kartofçuluq, üzümçülük, taxılçılıq üstünlük təşkil edir. İqtisadi rayon mühüm sitrus meyvəçiliyi rayonudur. 2017-ci ildə ölkədə sitrus bağlarının ümumi sahəsi 2010-cu illə müqayisədə 1,9 dəfə artaraq 3191,2 hektar təşkil etmiş, məhsul istehsalı isə 2,2 dəfə artaraq 42,8 min tona çatdırılmışdır. Hazırda 5000 ha. meyvə bağı mövcuddur. 2017-ci ildə çay plantasiyalarının sahəsi 2010-cu illə müqayisədə 2 dəfə artaraq 1114,3 hektara, məhsul istehsalı isə 42,2 faiz artaraq 775,2 tona çatmışdır. 2019-cu ildə çay əkinlərin sahəsi 1.1 ha, bar verən bağların sahəsi 0.6 min ha olmuşdur. Ümumi yığılan məhsul 0.93 min ton, məhsuldarlıq 14.7 sentner olmuşdur. 2017-ci ildə Lənkəran iqtisadi rayonunda çəltik 1307 ha əkilmiş 5300 ton məhsul götürülmüşdür.

Ədəbiyyat

1. Lənkəran iqtisadi rayonun pasportu (2015-ci il)
2. <https://gsaz.az/>
3. Azərbaycan Respublikasında çayçılığın inkişafına dair 2018–2027-ci illər üçün DÖVLƏT PROQRAM
4. Stat.gov.az
5. Azərbaycan Respublikasında çəltikçiliyin inkişafına dair 2018–2025-ci illər üçün DÖVLƏT PROQRAMI
6. Azərbaycan Respublikasında sitrus meyvəçiliyinin inkişafına dair 2018–2025-ci illər üçün DÖVLƏT PROQRAMI
7. <https://president.az/>
8. agro.gov.az

Rəyçi: dos.A.Axundova

Göndərilib: 07.04.2021

Qəbul edilib: 13.04.2021